

Muhyiddîn İbn Arabî'ye Göre Hüküm Teorisi*

Cumali KÖSEN

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Asst. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Theology

Çanakkale/TÜRKİYE

cumali-1974@hotmail.de | orcid.org/0000-0003-4245-9488

Öz

İbn Arabî vahdet-i vücûd düşüncesi başta olmak üzere nazarî tasavvuf açısından kendisine en çok atıfta bulunulan âlimlerin başında gelmektedir. Onun tasavvuf ilmine katkıları ve halefleri üzerindeki etkisi inkâr edilemez. İbn Arabî'nin tasavvuf alanındaki bu özgün tutumu onun fıkıh alanındaki düşüncelerinde de özgünlük olup olmadığı sorunsalını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle onun fıkha dair düşüncelerinin incelenmesi gerekmektedir. Zira kendisi tasavvuf alanında otorite kabul edilse de fıkıh alanında da ciddi mesai harcamış ve fıkha dair uzun uzun açıklamalara yer vermiştir. Fıkıh disiplini geniş anlamda “şer’î hükümleri bilmek” şeklinde tarif edildiğinden İbn Arabî'nin hüküm teorisini ortaya koymak onun fıkıh düşüncesini anlamamıza önemli katkılar sunacaktır. Bu çalışmada onun hüküm teorisi bağlamında hükümleri şer’î mi aklî mi gördüğü, mubâhı ve ibâha-i asliyyeyi şer’î hüküm görüp görmediği, onun açınsından hükümsüzlük durumunun mevcut olup olmadığı, son olarak devlet başkanının helâl ve haram koyma yetkisine sahip olup olmadığı üzerinde durulacaktır. Böylece bu çalışma, fıkıh düşüncesi açısından onun, Zâhirî ve Ehl-i hadîse yakın olup olmadığına dair tartışmaya da katkı sunmuş olacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Arabî, hüküm

* Çalışmamı baştan sona okuyarak değerlendirmelerde bulunan Doç. Dr. Mansur KOÇİNKAG’a katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Geliş/Received: 23.01.2025 | **Kabul/Accepted:** 25.06.2025 | **Yayın/Published:** 30.06.2025

Atıf/Citation: Kösen, Cumali. “Muhyiddîn İbn Arabî'ye Göre Hüküm Teorisi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 45 (Haziran 2025), 573-590./Kösen, Cumali. “The Theory of Ahkâm According to Muhyi al-Dîn Ibn 'Arabî”. *Journal of Islamic Law Studies* 45 (June 2025), 573-590.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1625515>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Cumali KÖSEN | CC BY-NC-ND 4.0 International

teorisinde Sünnî düşüncenin genel yaklaşımına sahip biridir. Ancak ictihada ve kıyasa sıkça başvurup hükümlerin fazlaştırılmasından ziyade nasların zâhirine bağlı kalınması ve teklifin sınırlı olması gerektiğini savunur. Bu bağlamda Zâhirîler'e yakın bir tutum sergilediği söylenebilir. O, ictihada sıkça başvurmanın ümmete ek yükümlülükler getireceğini, bu durumun ise nebevî uygulamaya uygun düşmeyeceğini vurgular. Ayrıca ibahâ-i asliyyeyi şer'î bir hüküm kabul etmeyip ilke olarak değerlendirdiği ve teklifin hiçbir durumda kalkmadığını savunduğu görülür. Bununla birlikte o, hükümlerin nübüvvet öncesinde mevcut olduğunu ve vahyin mevcut olan hükümleri sadece pekiştirmek için geldiğini belirtir. Bu ve benzeri yaklaşımlarıyla İbn Arabî'nin, eserlerinde hüküm teorisine yönelik özgün bazı açıklamalara yer verdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İbn Arabî, Fıkıh, Hükümler, Mübâh, İbâha-i Asliyye

The Theory of Aḥkām According to Muḥyi al-Dīn Ibn 'Arabī

Abstract

Ibn 'Arabī is one of the most frequently cited scholars in the field of theoretical Sufism, especially the idea of waḥdat al-wujūd. His contributions to the science of Sufism and his influence on his successors cannot be denied. This original attitude of his in the field of Sufism necessitates an examination of whether his thought in the field of fiqh was also original. For, although he is considered an authority in the field of Sufism, he also spent serious time in the field of fiqh and gave long explanations. Since the discipline of fiqh is broadly defined as "knowing the shari'ah rulings", exploring Ibn 'Arabī's theory of ruling will make significant contributions to our understanding of his thought on fiqh. This study seeks to answer several key questions: Does Ibn 'Arabī regard rulings as rooted in divine revelation (shari'ah) or in rationality ('aql)? Does he categorize mu-bāh and ibāḥa asliyya as part of shari'ah rulings? Are there cases, in his view, where legal responsibility (taklīf) does not apply? Lastly, does he attribute the authority to declare acts ḥalāl or ḥarām to the head of state? Thus, this study will contribute to the debate on whether he was shared affinities with al-Zāhirī and Ahl al-Hadīth in terms of fiqh thought. As far as we can determine, Ibn 'Arabī follows the general approach of Sunnī thought in the theory of aḥkām. However, he does not resort to ijtihād and qiyas frequently and argues that the aḥkām should not be multiplied, but that one should adhere to the letter of the Qur'ān and Sunnah and limit the proposal. In this context, it can be said that he is shared affinities with the Zāhirīs. He emphasized that frequent recourse to ijtiḥad would impose additional obligations on the ummah, which would be incompatible with the Prophetic practice. In addition, he does not accept ibahā al-asliyyah as a shari'ah ruling but considers it as a first principle and argues that the offer is not abrogated in any case. Nevertheless, it can be said that he included some original

explanations by stating that, according to him, the aḥkām existed before prophethood and that revelation just came to confirm the already existing aḥkām.

Keywords: İbn 'Arabî, Fiqh, Aḥkām, Mubāḥ, Ibāḥa al-Asliyya

Giriş

İbn Arabî'nin tasavvuf düşüncesi akademik ve ilmî çalışmalara konu olsa da onun fıkıh düşüncesi yeteri düzeyde incelenmemiştir. Halbuki *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin önemli bir kısmı fıkıhla ilgilidir. Görebildiğimiz kadarıyla Mahmûd M. el-Gurâb'ın 1981 yılında kaleme aldığı ve İbn Arabî'nin eserlerinden derlediği *el-Fıkhu 'inde Şeyhi'l-Ekber* adlı eseri önemli bir boşluğu doldurmaktadır.¹ İbn Arabî'nin fıkıh düşüncesiyle ilgili bir başka eser, Mahmûd Fârûk el-Bedrî tarafından 2005 yılında hazırlanan *Fıkhu's-Şeyh İbn Arabî fi'l-İbâdât ve Menhecuh fi'l-İstinbât fi Kitâbihi el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı doktora çalışmasıdır.² Yazar söz konusu çalışmasında genel olarak onun usulü fıkıh anlayışına yer verir, ardından ibadet bölümü bağlamında İbn Arabî'nin fıkıh düşüncesine dair önemli tespitlerde bulunur. Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in (ö. 2010) 2002 yılında neşredilen *Hakezâ Tekelleme İbn Arabî* adlı eseri doğrudan fıkıh düşüncesiyle ilgili olmasa da bu alanda önemli bilgiler içermektedir.³ Kâşif Hamdi Okur tarafından 2007 yılında hazırlanan "Muhyiddin İbn Arabî'nin Kıyâs ve İstihsâna Yaklaşımı" adlı makalesi de büyük önem arz etmektedir.⁴ Ayrıca Murâd b. Ferdiyye ve Alî Mahdâdî tarafından 2022 yılında hazırlanan "et-Tecdîdü'l-fikhî 'inde's-Sûfiyye (Muhyiddîn İbn Arabî fi'l-Fütûhâtü'l-Mekkiyye Enmûzecen)" adlı makale, başlığı itibariyle iddialı olsa da içerik olarak İbn Arabî'nin fikhî bazı görüşlerine ve bir mezhebe bağlı olup olmadığına kısaca temas etmekle yetinmiştir.⁵ Son olarak Ali Osman Balcı tarafından 2024 yılında "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Zâhirîliği" müstakil bir çalışmaya konu olmuştur.⁶

Görebildiğimiz kadarıyla İbn Arabî'nin hüküm teorisine dair müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Halbuki onun fıkıh düşüncesini anlamamız hüküm teorisine dair yaklaşımını bilmemize bağlıdır. Bundan ötürü tarama ve metin analizi yöntemiyle İbn

¹ Mahmud Mahmud el-Gurâb, *el-Fıkhu 'inde's-Şeyhi'l-Ekber Muhyiddîn İbnü'l-Arabî* (y.y.: Matbaatu Nadr, 1993).

² Mahmûd Fârûk el-Bedrî, *Fıkhu's-Şeyh İbn Arabî fi'l-İbâdât ve Menhecuh fi'l-İstinbât fi Kitâbihi el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Irak: Câmiatu Bağdâd, 2005), 92, 96.

³ Bu eser, Numan Konaklı tarafından *Böyle Buyurdu İbn Arabî* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. (Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Böyle Buyurdu İbn Arabî*, İstanbul: Mana Yayınları, 2022).

⁴ Kâşif H. Okur, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Kıyâs ve İstihsâna Yaklaşımı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/1 (2007), 213-246.

⁵ Murâd b. Ferdiyye ve Alî Mahdâdî, "et-Tecdîdü'l-Fikhî 'inde's-Sûfiyye (Muhyiddîn İbn Arabî fi'l-Fütûhâtü'l-Mekkiyye Enmûzecen)", *Mecelletü'l-lügati'l-Arabiyye* 24/1 (2022), 207-224.

⁶ Ali Osman Balcı, "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Zâhirîliği", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 17/2 (2024), 702-721.

Arabî'nin eserleri merkeze alınarak bir inceleme yapılacaktır. Bu çalışma, dört ana başlıktan ibaret olup birinci başlıkta İbn Arabî'ye göre hükümler ele alınacak, ikinci alt başlıkta ibâha-i asliyye meselesi müstakil şekilde incelenecektir. Zira onun şer'î bir hüküm olup olmadığı usûlcüler tarafından tartışılmalı bir meseledir. Üçüncü alt başlıkta İbn Arabî'ye göre hükümsüzlük meselesi incelenecek ve son olarak tahlîl ve tahrîm yetkisinin kime ait olduğu üzerinde durulacaktır.

Fıkıh disiplini genel anlamda “amelî hükümleri bilmek” şeklinde tarif edilebilir. Bu amelî hükümlerin kaynağının şer'î mi ya da aklî mi olduğu sorunu İslam âlimleri arasında ihtilafli bir meseledir. Bu tartışmanın bir uzantısı olarak hüküm kavramı; “Şâri'in hitabı” veya “Şâri'in hitabının eseri” şeklinde tarif edilir.⁷ Birinci tanımı tercih eden Eş'arîler onun kadîm oluşunu savunurken ikinci tanımı tercih eden Hanefîler ise onun hâdis olduğunu kabul ederler. Her iki tanımında da Şâri'in hitabına yapılan vurgu hükmün şer'î olduğu, aklî olmadığı ön kabulünden kaynaklanır. Buna mukabil Mu'tezile büyük oranda meseleyi hüsn ve kubuh teorisi bağlamında ele alıp hükmün aklî olduğuna atıfta bulunur.⁸

Mu'tezile ve Eş'arîler pek çok konuda olduğu gibi hüküm teorisinde de iki farklı ana akım olarak İslam düşüncesini şekillendirmişlerdir. Mu'tezile ekolü hükmün, fiillerin vasfı olması hasebiyle bizzat fiilin kendisinde mevcut olup akılla idrak edilebileceğini, bunun için hitâba ve şeriata gerek olmadığını ileri sürmesine karşın Eş'arîler, hükmün Şâri' tarafından verilen bir değer olduğunu belirtirler. Bu nedenle Mu'tezile hükmün bahsini hüsn-kubuh kavramları çerçevesinde ele alırken Eş'arîler ise “Şâri'in hitabı” bağlamında incelerler. Diğer bir deyişle hitâbın olmadığı zaman ve coğrafyada Eş'arîler açısından hükümden bahsetmek pek mümkün değilken Mu'tezile'ye göre iyilik-kötülük aklî olduğundan şer'î hitabın olmadığı yerde de hükümden bahsedilebilir. Buna göre Mu'tezile ve Eş'arîler arasındaki temel fark sorumluluk ve teklif meselesiyle irtibatlıdır. Bir başka ifadeyle mesele peygamberin olmadığı veya gönderilmediği dönemlerde insanların mükellef tutulup tutulmayacağıyla ilgilidir. Bu nedenle Eş'arî kalamcılar fetret kavramını sıkça kullanır. Onlara göre fetret; hem nübüvvetin olmadığı

⁷ Ebû Hâmid al-Gazzâlî, *el-Menhûl* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1998), 63; Seyfeddîn el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 1/96; Muvaffakuddîn b. Kudâme el-Makdisî, *Ravzatu'n-Nâzir ve Cümnetü'l-Münâzir* (b.y.: Müessesetü'r-Reyyân, 2002), 1/43; Sa'duddîn et-Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh fî Şerhi't-Tavdîh* (Mısır: Mektebetu Sabîh, ts.), 1/40.

⁸ Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkıh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Şlmiyye, 1403/1982), 1/334; Fahreddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, thk. Tâhâ Câbir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/123; Sezai Bekdemir, “Fıkıh Usûlünde Hüküm Teorisi ve Hükmün Kadîm-Hâdis Oluşu Meselesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/75 (2020), 810-821. Ayrıca ilahî hitabın mahiyeti için bkz. Cumali Kösen – Mansur Koçinkağ, *İlahî İlmin Mahiyeti ve Malûmla İlişkisi* (Bursa: Emin Yayınları, 2022).

Hız. İsa ve Hız. Peygamber arasındaki zaman dilimini ifade eden hem de İslam dininin kendilerine ulaşmadığı insanlar için kullanılan bir kavramdır.⁹ Mu'tezile ise aklın yetkinliğine binaen şeriatın ve nübüvvetin olmadığı zaman ve coğrafyada da insanların sorumlu olduğunu ileri sürer.¹⁰

Hüküm teorisi büyük oranda hüsun-kubuh meselesiyle irtibatlı olduğundan Mu'tezile ve Eş'arîler arasındaki problemin temeline temas etmekte yarar vardır. Bir bütün olarak hükümlerin tamamının aklî olduğu veya hükümlerin ancak şeriatla idrak edileceği şeklindeki bir iddiayı Mu'tezile'ye veya Eş'arîler'e nispet etmek pek tutarlı değildir. Zira Mu'tezile, ibadet gibi alanlarda aklın hükümleri idrak etmede yetkin olmadığını itiraf ederken Eş'arîler de aklın, şer'î hükmü asla idrak edemeyeceğini iddia etmezler. Her iki ekol arasındaki temel fark, hükmün Şâri' ile irtibatlı olup olmamasıyla doğrudan ilgilidir. İlahî hitabın anlaşılması hususunda Eş'arîler'e nispetle akla daha büyük bir alan açan Mu'tezile'ye göre hüküm, fiillerin sıfatıyla ilgili olduğu için aklın onu idrak etmesi, ona göre hükmetmesi gayet tabii bir durumdur. Eş'arîler ise meseleyi dünyevî iyilik ve kötülük olarak görmeyip tamamen uhrevî olarak değerlendirdiklerinden hükmü Şâri' ile irtibatlı ele alırlar. Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) Mu'tezile ve Eş'arîler arasındaki farka temas ederken hüsun ve kubhun üç farklı anlamda kullanıldığını vurgular. Birincisi: Kemâl ve noksanlık bağlamında bir şeyin tam veya nâkıs olması hasebiyle hasen veya kabîh tabiri kullanılır. İkincisi: İnsan tabiatının bir şeyi iyi veya kötü görmesi bağlamında hasen ve kabîh kavramına yer verilir. Üçüncüsü ise sevap ve ikâb anlamında hüsun ve kubuh istimal edilir. İlk iki anlamı itibariyle hasen ve kabîhin aklî oluşu hususunda Eş'arîler ile Mu'tezile arasında bir fark yoktur. Her iki ekol arasında temel ayrım teklîf ve sorumluluk bağlamında kullanılan üçüncü kısımdır.¹¹ Diğer bir deyişle kişinin cennete ve cehenneme girmesine sebep olan eylemlerin hükümleri Eş'arîler'e göre şer'îdir ve şeriatın olmadığı yerde herhangi biri için ahiret bağlamında sorumluluktan bahsetmek mümkün değildir. Buna mukabil Mu'tezile'ye göre akıl, hükümleri idrak edebildiği için nübüvvetin ve şeriatın olmadığı topluluklar da mükelleftirler.

Şeriatların zamanla değişimi göz önüne alındığında ve bir meselenin bir şeriatla helâl iken diğer şeriatla haram olması gibi hususlar bu üçüncü kısmın şer'î oluşunu destekler mahiyettedir.¹² Diğer bir ifadeyle cezâ ve ikâb bağlamında kullanılan hüsun ve

⁹ Metin Yurdağır, "Fetret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/475-480.

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Bilal Taşkın, *Kelâmcılar ile Usulcülere Göre Hüsun-Kubuh Meselesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

¹¹ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/123.

¹² Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *et-Tabsira fî Usûli'l-Fıkh*, thk. M. Hasan Hayto (Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1403/1982), 534.

kubhun şer'î kabul edilmesi daha mantıklı görünmektedir. Bu elbette aklın iyi veya kötüyü idrak etmede bir rolünün olmadığı anlamına gelmez. İnsan tabiatı gereği dahi pek çok şeye iyi veya kötü sıfatlarını nispet edebilir. Fakat bunun tek başına teklîf için yeterli olup olmadığı ayrı bir konudur. Ancak nübüvvetin ve şeriatın olmadığı toplumlarda teklîfin tamamen düşmesi bağlamında Eş'arîler tarafından dile getirilen iddia da pek makul görünmemektedir. Zira bu topluluklar azımsanmayacak kadar büyük bir gruptur ve bunların tamamı için mükellefiyetin düşmüş olması onların hikmetsiz şekilde var olduğu sorununu akla getirebilir. Bununla birlikte sırf akıldan dolayı onları mükellef tutmak da pek adilane bir tutum olarak görülmeyebilir. Çünkü sırf akıldan hareketle tanrıyı bulmak, nübüvveti ispat etmek ve onların sonucunda dile getirilen hükümlere ulaşmak herkes açısından pek kolay değildir.

Bu çalışmada öncelikle İbn Arabî'nin fıkıh düşüncesi bağlamında hüküm teorisi ele alınıp incelenecek ve yukarıda zikredilen ekollerden hangisine daha yakın bir tutum içine olduğu tespit edilecektir. Onun tasavvuf düşüncesiyle ilgili pek çok çalışma yapılmış olsa da fıkıh sahasındaki düşünceleri hakkında çalışmalar yeteri düzeyde değildir. Konunun devamında öncelikle İbn Arabî'nin hüküm kavramıyla neyi kastettiği ortaya konulacak, ardından tartışmalı bir mesele olmasından ve İbn Arabî'nin konuyla ilgili özgün bazı görüşlerinden ötürü ibâha-i asliyye kavramına detaylı temas edilecek ve nihayetinde hükümle ilintili bazı hususlar ele alınıp incelenecektir.

1. İbn Arabî'ye Göre Hükümler

İslam hukuk düşüncesinde hükmü vazeden için “hâkim”, hükmün muhatabı için “mahkûm aleyh” ve hükmün konusu hakkında “mahkûm fih” tabiri kullanılır. Hâkim; usûlcülere göre akıl veya Şâri'; hükmün muhatabı mükellef olan insan, konusu ise insanların eylemleridir. Hüküm bazı usûlcüler tarafından sadece teklîfle ilintili bir kavram olarak ele alınmasına karşın diğer bazı usûlcüler, vazî olanları da hüküm kavramı altında incelerler.¹³ Genel kanaate göre teklîfle ilgili hükümler; farz, sünnet, mübâh, mekrûh ve harâm diye beşe ayrılırken aynı şekilde vazî hükümler de rükûn, şart, illet, sebep ve mânî şeklinde beş kısımda ele alınır. Ayrıca azimet-ruhsat, sahîh-fâsid-bâtıl gibi farklı kavramlar da hükümler bağlamında incelenen kavramlardır.¹⁴

Mu'tezile hükmü, fiillerin sıfatları bağlamında değerlendirir. Buna mukabil Eş'arîler ve Mâtürîdîler hükmün Şâri'in hitâbıyla irtibatlı ele alırlar. Şâri'in hitabı bağlamında hükmü ele alan âlimlerin kahir ekseriyeti mubâhı da şer'î bir hüküm olarak

¹³ Râzî, *el-Mahsûl*, 1/89 vd.; Tâceddîn es-Sübkî, *Râfi'u'l-hâcib an Muhtasari İbni'l-Hâcib* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1999), 483; Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh*, 1/23.

¹⁴ Mansur Koçinkağ, *Mütekellim Yöntemi İslam Hukuk Metodolojisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 40 vd.

kabul ederler. Zira bir şeyin serbest oluşu da bizzat Şâri' tarafından ifade edilen bir husustur. Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasındaki temel ayrım noktası, Eş'arîler bizzat hitâbın kendisine hüküm derken Mâtürîdîler hitâbın eserini hüküm olarak kabul ederler. Söz gelimi Allah'ın "namaz kılın" hitabı, Eş'arîlere göre bu hitabın kendisi olan "îcâb" hüküm olarak kabul edilirken Mâtürîdîlere göre ise bunun eseri olan "vâciplik" hükümdür. Aralarındaki bu farklılığın nedeni tekvîn sıfatını ilahi sıfat olarak kabul edip etmemekle ilgilidir. Nitekim Eş'arîler tekvîn sıfatını kabul etmeyip tekvîn ve mükevveni aynı görürken Mâtürîdîler tekvîn sıfatını kabul edip tekvîn ile mükevveni farklı değerlendirirler.¹⁵

Hüküm, teklifle irtibatlı ele alan bazı âlimler herhangi bir teklif ve sorumluluk gerektirmediği için mubâhı hüküm olarak kabul edilmesini reddetmişlerdir. Aynı şekilde hüsn ve kubuh bağlamında meseleyi ele alıp haseni, "medhi gerektiren şey" şeklinde tarif edenlere göre de mubâh, şer'î bir hüküm olarak kabul edilememektedir. Nitekim konuyla ilgili doktora tezi hazırlayan Hikmet Şavluk konuya ilişkin şu açıklamayı yapar:

*Hasen ve ibâhaya getirilen tanım mubâhın hasen fiillerden olup olmamasına neden olmaktadır. Hasen "Şâri'in izin verdiği fiiller", "failin yapmaya hak sahibi olduğu fiiller", "yapıldığında sevab verilmesi de bir günahın işlenmediği fiiller", "Şâri'in nehyetmediği fiiller" olarak tanımlanırsa mubâh da hasen fiil tanımına dâhil olur. Ancak haseni, medhi gerektiren fiiller şeklinde tanımlayanlara göre mubâh, hasen veya kabîh fiil türlerine dahil değildir.*¹⁶

İbn Arabî, *Futûhât* adlı eserinde dağınık şekilde hükümle ilgili konulara temas eder ve hükümleri yaygın kabule uygun şekilde; vâcip/farz, mendûp, mubâh, mekrûh ve harâm olmak üzere beşe ayrılır. Nitekim bir yerde "Allah, sana genelde şariat ölçütünü vermiş, farzlarını, mendûplarını, mubâhlarını, harâmalarını ve mekrûhunu ayırt etmiş ve bu konuyu kitabında ve peygamberinin dilinde hükme bağlamıştır"¹⁷ diyerek hükmün kaynağının Allah'a ve Resûlü'ne ait olduğunu belirtir. Başka bir yerde "İnsanın ürün ve ekini, onun amelleridir. Amelleri ise, (ya) vâcip (ya) mendûp, daha çok da mubâhlardır. Mekrûh ve mahzurlu (harâm) olanların buraya girmesi söz konusu değildir" diyerek hükümlerde ağırlıklı olanın mubâh olduğunu belirtir.¹⁸ Başka bir yerde bâtinî yorum yaparken şöyle der: "Şer'i ölçüler murakabeyi düzenlemek için (murakabeyi

¹⁵ Detaylı bilgi için kz. Hikmet Şavluk, *Fıkıh Kelam İlişkisi Bağlamında İbâha Kavramının Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 74.

¹⁶ Şavluk, *Fıkıh Kelam İlişkisi*, 173.

¹⁷ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007-2012), 2/360.

¹⁸ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 5/20.

düzenlemek için de şer'i ölçüler) gelmiştir. Bunlar beş tanedir: Farz, mendûp, mubâh, mekrûh ve harâm.”¹⁹ Bazı yerlerde daha açık şekilde hükümlerin adedini belirtmek üzere şöyle der: “Hüküm beşe ayrılır: Vâcip, harâm, mubâh, mekrûh ve mendûp.”²⁰

İbn Arabî diğer bir yerde hükümleri öncelikle emir ve nehiy olmak üzere ikiye ayırır, ardından emri; vâcip, mendûp, mubâh, nehiy ise harâm ve mekrûh şeklinde tak-sim eder.²¹ Ona göre emir, mutlak şekilde kullanıldığında vucûb, nehiy ise tahrîm ifade eder.²² Bir diğer yerde veli ve nebi ayrımından bahsederken hükümleri medh ve zemm bağlamında şöyle tarif eder: “Sonra hüküm, emir ve yasak diye ikiye ayrılır. Emir, serbest bırakılan-mubâh ve teşvik edilen kısım diye ikiye ayrılır. Bu kısım, yapmayanın dince kınandığı kısım -ki bu kısım farz ve vâciptir. Yasaklama da ikiye ayrılır. Birin-cisi, yapanın kınandığı bir işi yasaklamaktır ki bu kısım, harâm diye isimlendirilir. İkinci-si, yapmamanın övüldüğü bir işten engellemektir. Böyle bir davranışın yapılması kınanmaz ve bu kısım mekrûh diye isimlendirilir.”²³

Öte yandan İbn Arabî hükümleri itaat, günah ve teşvik bağlamında şöyle tasnif eder: “Meşru hükümler yükümlülere gelip fiillerine iliştiğinde, yükümlülerin fiilleri hakkındaki hükümleri itaat, günah, teşvik edilen ve edilmeyen kısımlardır. İtaat ve günah, harâm ve farz gibi yapılması veya terk edilmesi emredilenlerdir. Teşvik edilen ve edilmeyen fiiller, mendûp ve mekrûhlardır. İtaat veya günah olmayan veya teşvik edilen veya edilmeyen kısmına girenler ise mubâhlardır.”²⁴

İbn Arabî genel olarak mubâhın sevap veya cezaya konu olmayacağını belirtme-sine rağmen zaman zaman mubâhın ecre sebep olabileceğini belirtir. Söz gelimi “Mu-bâha verilecek bir sevap olmadığı gibi onun günahı da yoktur. Bununla beraber mu-bâhın mubâh olduğuna iman edenden ecrin düşürüldüğüne dair bir hüküm bilmiyo-ruz.”²⁵ der. Başka bir yerde de şöyle der: “Dinde üstün olan, sınırlamadır (takyîd). Çünkü serbest olan fiil anlamında mubâhın bir ödülü ve yükümlülüğü yoktur. İbadetler yü-kümlülük, yükümlülük ise bir sınırlamadır.”²⁶ Böylece o mubâhın serbest alanı ifade et-tiğini vurgulamasına rağmen onun Şâri' tarafından mubâh kılındığına inanılması ha-linde sevap kazanılacağını belirtir. Nitekim bir diğer yerde daha sarıh bir şekilde

¹⁹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/291.

²⁰ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 9/88; 9/200; 9/426.

²¹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 10/289.

²² Muhyiddîn İbn Arabî, *Risâle fî Usûlü'l-Fıkh (Mecmû'î-Resâil fî Usûli'l-Fıkh içinde)* (Beyrut: el-Matbaatu'l-Eh-liyye, 1324/1906), 28.

²³ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/431.

²⁴ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 16/259.

²⁵ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 17/272.

²⁶ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 5/269.

“Mubâh bir işi işlerken onu Allah'a yaklaşma niyetiyle yapmalısın; o niyet o işin mubâhlığına inanmandır. Bu nedenle onu yapmışsan onun karşılığında sevap kazanırsın.”²⁷ der.

Ayrıca İbn Arabî'ye göre Şâri' herkesi yapabildiği şeylerle sorumlu tutmuş ve mubâhı da nefislere kolaylık sebebi saymıştır. Nitekim o bu bağlamda şu ifadeler yer verir: “Allah herkesi yapabildiğiyle sorumlu tutmuş, nefsin karşılaştığı her güçlükten sonra kolaylık yaratmış, hükümlerin arasına mubâhı bir hüküm olarak yerleştirmiş, onu nefislerin rahatlık ve genişliğe çıkmasının sebebi kılmıştır.”²⁸ Buradaki ifadelerinden de onun mubâhı şer'î bir hüküm gördüğü ve nefisle irtibatlandığı anlaşılmaktadır. O, muhtemelen bundan ötürü zaman zaman mubâhtan uzak durulması gerektiğini savunur. Bir yerde “Bilmelisin ki, nefse üç yerde muhalefet edilir: Mubâh, mekrûh ve harâm” der.²⁹ Örnek olarak def çalmayı ve eşinin avret mahalline bakmayı zikreder.³⁰ Ona göre her ikisi de mubâh kapsamında olmasına rağmen bunlardan uzak durmak daha evladır. O, bu hususu şu şekilde izah eder:

*Mubâhta ise serbestsin. Daha çok kazanç istersen, mubâhtan uzak dur, farz veya mendûp fiillerle ilgilen. Mubâh davranışları işlerken onun mubâh olduğunu bilerek işle. Unutma ki Şâri', o davranışı sana mubâh kılmasaydı, onu yapamazdın. Bu durumda, mubâh olması yönünden değil, sadece Allah katından bir hüküm olduğuna inanman yönünden, mubâh eyleminde bile ödüllendirilirsin.*³¹

Öte yandan İbn Arabî, hükümlere temas ettiği gibi hükümlerin neye göre vazelendiğini de ele alır. Onun bu konuda kullandığı cümleler ilginç ve özgün bazı detaylar içermektedir. Zira o, toplumda zaten bu hükümlerin mevcut olduğunu, diğer bir ifadeyle toplumda nelerin kesin yapıp yapılamayacağına dair hükümlerin olduğunu, şeriatın ise sadece bunu teyit ettiğini ve herhangi bir şey eklemeksizin onların maslahatına uygun hükümler koyduğunu ileri sürer. Zira ona göre her toplumda vâcib, sünnet, mubâh, mekrûh ve harâm hükümleri mevcuttur, şeriat buna bir şey ilave etmemiştir. O bu bağlamda şu önemli açıklamalara yer verir:

Binaenaleyh Allah her peygamberi kavmine açıklasın diye kendi kavminin diliyle göndermiştir. Peygamber genel gönderildiğinde herkes onun kavmi haline gelir ve bu nedenle ona cevamiü'l-kelim verilir. Cevamiü'l-kelim hitabı ayırtırmak demektir. Hz. Âdem ilahi isimler vasıtasıyla kemale ermişken Hz. Peygamber cevamiü'l-kelim vasıtasıyla kemale

²⁷ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 18/260.

²⁸ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 18/21.

²⁹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/249.

³⁰ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 3/78; 8/306.

³¹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/361.

ermiştir. Böylelikle peygamber “o insanların Rabbinin” elçisi olarak kendi dilleriyle ve lehçeleriyle onlara peygamber olarak gelmiştir. Başka bir ifadeyle onları kendileriyle Hakka davet etmiştir. Sonra Peygamber onlara kendisine göre yaşadıkları şeye göre şeriat getirmiş, söz konusu yasaların Allah katından olmasının dışında bir husus eklememiş, insanlar da Allah'a yaklaşmak amacıyla onlarla hüküm vermişlerdir; bu yakınlık, Allah katında kendilerine mutluluk kazandırır. Peygamber onlara kendilerine göre yaşadıkları şeyleri yasa yapmıştır dedik, çünkü her ümmet maslahatlarının kendisine bağlı olduğu belli bir yasaya göre davranır. Bu maslahatlar beş tanedir: Her şeyden önce her toplumun önderinin ve yasa koyucuların insanlara zorunlu kıldığı bir yükümlülük olmalıdır ki onlara zorunlu iken bizim farz dediğimiz şeye karşılık gelir. Bunun yanı sıra mendûp, harâm, mekrûh ve mubâh olmalıdır. Çünkü onların sınırında duracakları bu hükümlerle ilgili birtakım hadler ve cezalar bulunmalıdır. İnsanlara Allah katından şeriat onların üzerinde bulundukları hükümlere göre gelir.³²

Sonuç olarak İbn Arabî hükümleri teklîf bağlamında ele alıp onları farz, mendûp, mubâh, mekrûh ve harâm diye beşe ayırır. Bu hükümlerin de şeriat öncesinde mevcut olduğunu, şeriatın toplumlarda mevcut olan hükümleri teyit etmek üzere hükümler vazettiğini belirtir. Pek çok yerde açıkça ifade ettiği üzere onun mubâhî şer'î hüküm olarak gördüğü anlaşılmaktadır. O, mubâhın genel olarak sevap ve cezaya konu olmadığını belirtse de Şâri' tarafından bu serbestinin gerçekleştirilmesine inanılması durumunda kişinin sevap kazanabileceğini belirtir. Ayrıca onun hükümler bağlamında vazî hükümlere temas etmemesi onları hüküm kategorisinde değerlendirmediklerini göstermektedir. Ancak onun, bir sonraki alt başlıkta temas edeceğimiz üzere ibâha-i asliyyeyi mutlak anlamda kullanılan ibâhadan farklı değerlendirdiği bir gerçektir.

2. İbn Arabî'ye Göre Aslî İbâha

Fıkıh, temelde Kitap ve Sünnet'e dayanan bir hukuk sistemidir. Ancak nasların sınırlı, hayatın içindeki olayların sınırsız olduğu düşünüldüğünde her konuya ilişkin bir nass bulmak imkân dahilinde değildir. Olayların sınırsız, nassların sınırlı olması hasebiyle ortaya çıkan sorunları aşabilmek için fukahâ; kıyas, istihsân vb. delillere müracaat ederek karşılaştıkları her mesele hakkında hüküm vazetmeye gayret ederler. Re'ye ve kıyasa mesafeli olan Zâhirîler ve Hanbelîlerin zorunluluk icabı ibâha-i asliyye veya daha genel anlamda istishâb deliline daha sık başvurdukları söylenebilir. Bu yaklaşım onların ictihada çok meraklı veya hevesli olmalarından değil, literal şekilde naslara yaklaşmalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkar. Zira istishâb deliline başvurmamaları halinde karşılaştıkları olaylar hakkında hüküm vermeleri pek mümkün değildir. Diğer

³² İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 13/290.

fakihler ise nassların haricinde kıyas, istihsan ve maslahat gibi pek çok farklı içtihat türlerine başvururlar ve hükmü bilinmeyen meseleler hakkında hüküm istinbat etmeye gayret ederler.

Bazı âlimler hüküm kavramını sadece teklîfî hükümler için kullanırken bazı âlimler ise vazî olanları da hüküm kavramının içine dahi ederler. Hüküm kavramı geniş anlamda kullanıldığında onun teklîfle irtibatlı şekilde ele alınması pek uygun olmayabilir. Ancak sadece teklîfî hükümler bağlamında kullanılması halinde “ibâha” kavramının teklîf/sorumluluk doğuran bir kavram olup olmadığı gündeme gelecektir. Zira mubâh, bir eylemin yapılıp yapılmamasında insanın muhayyer olmasıdır. Diğer bir ifadeyle yapılmasında sevap olmadığı gibi terkinde de bir ceza öngörülmez. Eş‘arîler başta olmak üzere âlimlerin büyük çoğunluğu, hükmün aklî değil de şer‘î oluşu hususunda Mu‘tezile’den farklı düşündüklerinden hükmü büyük oranda Şâri’in hitabı bağlamında ele alırlar. Mubâh da Şâri’in hitabı kapsamında değerlendirileceğinden onun şer‘î kabul edilmesi gayet makuldür. Ancak ibâha-i asliyye diye ifade edilen bir kavram daha söz konusudur. Bu kavram doğrudan Şâri’in bir hususu mubâh görmesini ifade etmeyip hakkında nas bulunmayan meselelerde “eşyada asıl olan ibâhadır” prensibi gereği mubâh hükmü vermektir. Burada mevzubahis edilen mubâhlık ile Şâri’ tarafından doğrudan ifade edilen mubâhlık arasında fark vardır. Zira ikincisi doğrudan Şâri’in hitabı kapsamına girmesine karşın birincisi hakkında özel bir hitap söz konusu değildir. Ancak kıyas ve benzeri yöntemlerle ulaşılan hükümler de dolaylı olarak nasların kapsamına girdiklerinden bunları da aynı yöntemle Şâri’in hitabı bağlamında değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Allah’ın sükût ettiği hususların afiyet olduğu ve bu bağlamda onların mubâh olarak değerlendirilmesi gerektiğine dair hadîs mevcut olduğundan aynı şekilde ibâha-i asliyye de şer‘î hüküm bağlamında ele alınabilir. Ancak bazı âlimler mubâhı genel olarak şer‘î hüküm olarak değerlendirmezken diğer bazı âlimler ibâha-i asliyye kapsamına giren hususları meskût anı olarak değerlendirmiş ve onları “fiil serbestisi” ve “hükümsüzlük hali” olarak nitelemişlerdir.³³

İbâha-i asliyye kavramı, hakkında olumlu veya olumsuz bir delilin bulunmadığı hususlarda mubâhlığa hükmetmeyi ifade eder. Bu bağlamda ibâha-i asliyye bütün mezheplerde başvuru bir delil veya prensiptir. Ancak ictihadı önceleyen fukahâ, ictihad yöntemlerini tükettikten sonra başvuru bir prensip olarak onu ele alırken Zâhirî ve Hanbelîler gibi metinlere literal şekilde yaklaşan ve ictihada mesafeli olanlar, ictihad yöntemlerinden önce bu prensibe başvururlar. Ayrıca “eşyada aslolan ibâhadır”

³³ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Selman Baktı, *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

prensibinin tam aksine “eşyada aslanan harâmlıktır” diyenler de mevcuttur.³⁴ Âlimler bu prensibe yer verirken genelde bildirim öncesi ve sonrası şeklinde bir ayırım yaparlar. Nitekim İsnevî (ö. 772/1370) “şer’î delillerden hareketle faydalı şeylerde aslanan ibâha, zararlı olan şeylerde ise harâmlıktır” ifadesine yer verdikten sonra bildirim sonrasında bu durumun söz konusu olacağını, yoksa bildirim öncesinde tevakkuf edilmesi gerektiğini belirtir.³⁵ Bildirim öncesinde hükümde aslananın ne olduğu ihtilaftır. Bazı âlimler harâm derken bazı âlimler mubâh, diğer bazı âlimler ise tevakkuf edilmesi gerektiğini söylerler.³⁶ Cüveynî (ö. 478/1085) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi muhakkik usûlcüler tevakkuf tabirini kullanmalarına rağmen bu tevakkuftan maksadın ne olduğu tam net değildir. Bazı âlimler tevakkuftan hareketle hükmün bulunmadığını iddia ederken bazıları da hükmün bilinmeyeceğini ifade ederler.³⁷

“İbn Arabî’de ibâha-i asliyye meselesi”ne gelecek olursak kendisi tasavvuf alanında özgün bir paradigmaya sahip olsa da fıkıh düşüncesi itibariyle tam olarak hangi mezhebe mensup olduğu net değildir. *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’nin ilk ciltleri doğrudan fıkıh ilmiyle ilgilidir. Ancak onun İslam hukuk düşüncesini ortaya koyacak tarzda yeterli çalışma da henüz yapılmamıştır. Fakat Muvahhidler döneminde yaşamış olması nedeniyle Zâhirîlerden çokça etkilendiği söylenebilir. Nitekim o konuları ele alırken lafızların zahirine bağlı kalınması gerektiğini iddia eder, teville mesafeli bir duruş sergiler ve kıyas gibi ictihadın en temel yöntemine karşı çıkar.³⁸ Bundan ötürü onun fıkıh alanında Ehl-i hadîs ve Zâhirîlere yakın bir tutum takındığı söylenebilir. Dolayısıyla onun ibâha-i asliyyeye dair görüşünün tespit edilmesi onun genel fıkıh düşüncesini ortaya koyma adına faydalı olacağı gibi fukahâ arasında hangi cenaha daha yakın olduğunu ortaya koyması açısından da önem arz etmektedir.

İbâha-i asliyyeyi klasik fıkıh usûlü eserlerinde bağımsız bir prensip olarak ele alanlar olduğu gibi istishâb delilinin altında inceleyenler de mevcuttur. Son dönem çalışmalarda ise yaygın şekilde istishâb delilinin bir uzantısı olarak ele alınıp incelenir. Konuyla ilgili literatüre atıfta bulunmak gerekirse bu alanda yazılmış en önemli eserlerden biri Muhammed Sellâm Medkûr’un *Nazariyyetü’l-ibâha inde’l-usûliyyîn* adlı hacimli kitabıdır. Ayrıca Abdurrahman Haçkalı’nın “*İslam Hukuk Metodolojisinde ‘Aslî İbâha’-İçtihat İlişkisi Üzerine*”, Mehmet Erdoğan’ın “*İbâha-yı Asliyye ve Hürmet-i Âdemiyye*” ve

³⁴ Bedreddîn ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-kavâ’idi’l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizâratü’l-Evkâfi’l-Kuveytiyye, 1985), 1/334.

³⁵ Cemâlüddîn el-İsnevî, *Nihâyetü’s-sûl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 360.

³⁶ Ebu’l-Meâlî el-Cüveynî, *el-Varakât*, thk. Abdullatîf Muhammed, (b.y.: y.y., ts.), 27; Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-Kavâidi’l-Fikhiyye*, 1/176.

³⁷ Takiyyuddîn el-Hısnî, *el-Kavâ’id* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1997), 1/473-77.

³⁸ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 10/310.

Talip Türcan'ın “Sünnî ve Mu'tezilî Fıkıh Usûlünün Tanımlanmasında Bir Kriter Olarak Şer'îlik Algısı ve İbâha Alanının Şer'îliği Sorunu Bağlamında Bir Örnekleme” adlı makaleleri doğrudan bu meseleyi ele alan çalışmalar olarak zikredilebilir. Halil Efe tarafından hazırlanan *Hanbelî Fıkıh Usûlü Eserlerinde İstishab Delili* ve Yaşar Koçyiğit'in tarafından kaleme alınan *İslam Hukukunda Bir Hüküm ve Külli Kaide Kaynağı Olarak İstishab* adlı yüksek lisans tezleri, Nurhayat Haral Yalçı tarafından hazırlanan *İlk Beş Asır Usulü'l-Fıkıh Literatüründe İstishab Delili* adlı doktora tezi bu alanda yapılmış önemli bazı akademik çalışmalardır. Hanbelî mezhebi bağlamında çalışılmış olsa da bu alanda yapılmış en önemli akademik çalışmalardan biri Ahmet Selman Baktı tarafından hazırlanan *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi* adlı doktora çalışmasıdır. Yazar, Hanbelîlik bağlamında konuyu incelese de doğrudan bu prensibe odaklanmış olması hasebiyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak bu konuyu ele alan araştırmacılardan hiçbiri İbn Arabî'nin konuyla ilgili görüşlerini ele alıp incelememiştir.

İbn Arabî'ye göre hükümlerde aslanan ibâhadır. Nitekim o bir sözünde “hiçbir şey özü gereği harâm değildir” der.³⁹ Aynı şekilde ona göre kıyas gibi yöntemlerle teklif ve sorumluluk alanının genişletilmesi doğru değildir, bundan ötürü kendisi kıyas deliline mesafeli bir duruş sergilemiş ve mubâh alanın geniş kalmasını tavsiye etmiştir. Nitekim o bu hususu şöyle açıklar:

Bunun için [kıyas ehli] hükümler için illetler ortaya koyarak, bunları Şâri'in maksadı haline getirmiş ve genelleştirmişlerdir. Müçtehidin görüşüne göre, iki durumu birleştiren ortak bir illet nedeniyle, hakkında susulmuş bir durumu, hakkında hüküm verilmiş bir konuya katmışlardır. Müçtehit böyle yapmasa, hakkında hüküm bulunmayan durum, aslı olan mubâhlık ve afiyet üzere kalırdı. Böylelikle illetlendirme, illeti genelleştirme, kıyas, re'y, istihsan ve benzeri yollarla hükümler çoğaltılmıştır. 'Rabbın unutan değildir'.⁴⁰

İbn Arabî, mutlak anlamda kullanılan mubâhlık ile ibâha-i asliyye bağlamında gündeme gelen ibâhayı birbirinden ayırmış, birincisini şer'î bir hüküm görürken ikincisini hüküm bağlamında dahi değerlendirmemiştir. Zira ona göre nassın bulunmadığı bu gibi yerlerde gündeme gelen mubâhlık değil hükümsüzlüktür. Nitekim o konuyla ilgili şu ifadelerle yer verir:

Çünkü belirsizliği terk, o işin aslı üzerinde kalması hakkındaki delille mümkündür. “Yeryüzünde her şeyi sizin için yarattı” ayetinde dile getirilen asıldır bu. Ademoğullarının sözü ve bütün filleri, yeryüzünde yaratılanlar kapsamındadır. Hz. Peygamber'in huzurunda söylenmiş veya yapılmış ve reddedilmemiş bir işi gördüğümüzde, hükmünün

³⁹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/192

⁴⁰ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 10/310.

'mubâhlık' olduğunu söylemeyiz. Çünkü Hz. Peygamber o konuda bir hüküm vermemiştir ve kendisine bir hükmün inmemiş olması muhtemeldir. Peygamber Allah'ın kendisine indirdiği vahye göre hüküm verir. Bu nedenle (hakkında nas bulunmayan şeyin) hükmü, asıl üzere kalmaktır. Asıl, beş hükümden bir belirleme olmaksızın, bu yaratılışın gerektirdiği tabii tasarruftur. İşte ilk asıl budur. Ya da böyle bir şeyin hükmünü ikinci asla döndürürüz. Bu ise "Sizin için yeryüzündeki her şeyi yarattı" ayetidir. Burada belirtilen bir mubâhlık hükmü değildir ve bu açıktır! Çünkü harâmlık hükmü 'yaratılmıştır.' Yani bizden dolayı hakkında 'harâm' diye hüküm verilmiştir. Başka bir ifadeyle harâmlık, uzak durup duramayacağımızı denemek üzere, Allah'ın bizden dolayı verdiği bir hükümdür. Vâciplik, mendûpluk hükümleri de bizim için belirlenmiş ve yaratılmıştır. Esas olan hükümsüzlüktür ve -sağlıklı düşüncenin gerektirdiği üzere- ilk ilke budur.⁴¹

İbn Arabî nassların sükût ettiği alanlarda gündeme gelen ibâha-i asliyyeyi bir hüküm olarak görmemesi Mehdi ile ilgili açıklamalarında da gündeme gelir. Nitekim o bu hususu şöyle izah eder:

Allah bazı hadiseler hakkında hükmü ona bildirmez ve onun bir keşfi de olmazsa, İmam'ın (Mehdi'nin) yapacağı iş o meseleyi mubâh hükmüne katmaktır. İmam ilahi bir bildirme olmadığı sürece şeriatın bir konudaki hükmünü mubâhlık olduğunu bilmelidir. Çünkü İmanın dinde kıyası ve kendi görüşünü kullanmak (hatasından) korunmuştur.⁴²

İbn Arabî aynı bağlamda şu ifadelerle yer verir:

Bu durum Mehdi'yi Allah'ın dini hakkında kıyası kullanmaktan engeller. Bilir ki, peygamberin maksadı ümmetin yükümlülüğünü hafifletmektir. Hz. Peygamber 'Size verdiğim şeyle beni bırakın' der, hükümler artar korkusuyla dinde soru sorulmasını nahoş karşıladılar. Öyleyse İmam'ın nihayette yapacağı iş, hakkında susulmuş olan ve belli bir hükmünü bilmediği konuda asla göre hüküm vermektir (asıl olan mubâhlıktır).⁴³

Sonuç olarak yukarıda yer verilen alıntılardan hareketle İbn Arabî'ye göre ibâha-i asliyyenin gerçekte mubâh kapsamında ele alınmayıp hükümsüzlük bağlamında değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu da onun mubâhı şer'î bir hüküm olarak gördüğünü, fakat ibâha-i asliyyeyi hükümsüzlük bağlamında değerlendirdiğini göstermektedir. Ancak bütün bu açıklamalara rağmen İbn Arabî'nin Şâri' tarafından bazı meselelerin hükümsüz bırakılıp bırakılmadığına dair iddiasının da ele alınması gerekir.

⁴¹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 12/93.

⁴² İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 13/90.

⁴³ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 13/90.

Zira onun hükümsüzlükle ilgili açıklamalarının bu meselede dile getirdiği açıklamalarla pek uyumlu olmadığı söylenebilir.

3. İbn Arabî'ye Göre Hükümsüzlük Var mıdır?

İslam hukuk düşüncesinde ehliyeti düşüren bazı durumlar söz konusu edilir ve fukahâya göre bu tür durumlarda teklif ortadan kalkar. Ancak İbn Arabî, bu gibi durumlarda teklifin kalktığını ve onların Şâri'in hitabına muhatap olmadıklarını kabul etmez. Aksine ona göre insanların bu durumdaki hallerine göre şer'î bir hüküm vazedilmiştir. Nitekim o konuyla ilgili şöyle der:

Şâri'in teklifinden sorumlu olmayı gerektirmeyen bir nitelik ya da halde olmak, bütün fıkıhçılara göre şeriatın hitabının ya tamamen ya da şarta bağlı olarak düşmesini gerektirir. Bize göre durum böyle değildir. Çünkü yükümlüde şeriatın hükmünün dışında herhangi bir hal ya da nitelik bulunmaz. Bunlara örnek olarak, halinin insanı etkisi altına alması ya da delilik veya unutmak veya uyumak veya yetişkinlik çağına ermemek gibi durumları zikredebiliriz. Bu durumların hiç birisi, şeriatın hükmünün dışında kalmaz. Çünkü her hal ve nitelik için şeriat tarafından ya mübah ya da başka bir hüküm belirlenmiştir. Çünkü herhangi bir durum, kendisine eşlik eden meşru bir hükmünden yoksun kalmaz. Dolayısıyla herkes yükümlüdür ve yükümlülük ortadan kalkmaz. Öyleyse fakihlerin kendilerinden hitabın kalktığını söylediği bu kimselerden hitap kalkmamıştır. Çünkü şeriat, (söz gelişi bu insanlardan birisi olarak deliye) doğasının gerektirdiği durumda tasarrufta bulunmayı mübah kılmış ve bu konuda ona bir yükümlülük yüklemiştir. Nasıl olur da şeriatın hükmü ondan düşmüş denilebilir? Şeriat mübah davranışlar için yetişkin akıllı adına mübah hükmünü verdiği gibi böyle birisi adına da mübah hükmünü vermiştir. Çünkü eşya hakkında hüküm vermek akla değil, şeriata ait bir haktır. Şeriat ise, Allah'ın eşya hakkındaki hükmüdür. Dolayısıyla Allah'ın kendisinde herhangi bir şekilde hükmünün bulunmadığı hiçbir şey yoktur. Allah ehlinin meseleye bakışı budur. Çünkü onlar, her nefeste Allah karşısında bulunduklarının bilincindedirler.”⁴⁴

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere İbn Arabî, Şâri'in her konuda bir hüküm koyduğunu ve hükmün akli değil şer'î olduğunu açıkça ifade eder. Fakat burada da İbn Arabî, genel anlamda kullanılan mubâhlık ile ibâha-i asliyye bağlamında ulaşılan serbestliği birbirinden ayırır. Zira o, ibâha-i asliyyeyi doğasının gerektirdiği durumda serbest bırakılma şeklinde değerlendirir. Bununla beraber o, “Biz, ferî meselelerin (her birinin) meşru-ilahi bir hükmünün olduğuna kesin kanaat getiririz” diyerek⁴⁵ her konuda şer'î bir hükmün mevcut olduğunu ifade eder. Başka bir yerde “Hakkında susulan her

⁴⁴ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/107-108.

⁴⁵ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/152.

meselede ilke, mubâhlık hükmü vermektir” diyerek⁴⁶ Şâri’in doğrudan mubâh saydığı hüküm ile prensip olarak ulaşılan ibâha-i asliyyeyi birbirinden ayırmaktadır. Başka bir yerde “‘Allah'ın sınırları' demek olan hükümler vâcip, harâm, mekrûh, mendûp ve mubâhtır. Hareket veya durmak gibi bir tasarrufta bulunan kişi ya vâcipde ya harâmde ya mekrûhta ya mubâhta ya mendûpta hareket eder ki bu durum kaçınılmazdır” diyerek⁴⁷ insanın şer’î hükmün dışına çıkamayacağını belirtir.

Sonuç olarak İbn Arabî’nin ibâha-i asliyye bağlamında ulaşılan mubâhı zaman zaman bir hüküm olarak değerlendirmedeği, fakat başka yerlerde bütün insanların Şâri’in hitabına muhatap olduğunu ve insanın şer’î hüküm dışına çıkamayacağına dair açıklamaları beraber değerlendirildiğinde ortada tam bir netliğin olmadığı söylenebilir.

4. Tahlîl ve Tahrîm Yetkisi Kime aittir?

İbn Arabî “et’ullâha ve’r-resûle ve ûlu’l-emri minkum” ayetinden hareketle tahlîl ve tahrîm yetkisinin öncelikle Allah’a ait olduğunu, fakat bu yetkinin Hz. Peygamber’e de verildiğini ifade eder. İdarecilerin ise ancak mubâh alanda böyle bir yetkiye sahip olduğunu ileri sürer. Diğer bir ifadeyle ona göre Peygamberler harâm ve helâl yetkisi koymaya ehil iken idareciler mubâh dairesi içinde bir şeyi yasaklamaya ve emretmeye ehildirler ve onlara bu konuda itaat edilmesi durumunda ecir kazanılır. Fakat o, harâm olan bir şeyi emretmeleri durumunda onlara itaat edilmeyeceğini ifade eder.⁴⁸

İbn Arabî’ye göre helâl ve harâm koyma yetkisi Allah’ın olduğu gibi peygamberler için de böyle bir görev söz konusudur. Nitekim başka bir yerde “sadece peygamber şeriat getirebilirken bilhassa resul şeriat koyabilir. Resul mubâh yapar, helâl ve harâm kılar, böylelikle vahyin bütün türlerini getirir.”⁴⁹ Diğer bir ifadeyle o, hükmün kaynağı akıl değil şeriat olduğu için hükmün şeriatlara ve zamana göre değişebileceğini savunur ve bu bağlamda şöyle der: “Bir şeriatla harâm olan başka bir şeriatla Allah tarafından helâl kılınabilir ve bir kişiyle ilgili ilk hüküm aynı konudaki başka bir hükümle geçersiz hale getirilebilir.”⁵⁰ Sonuç olarak İbn Arabî helâl ve harâm koyma yetkisinin Allah ve peygamberler için söz konusu olduğunu kabul ederken idarecilerin ancak mubâh sahasında emir ve nehiye bulunabileceğini ve bu alanda onlara itaat edilmesi gerektiğini savunur.

⁴⁶ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/164.

⁴⁷ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 16/121.

⁴⁸ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/206-307.

⁴⁹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 8/324.

⁵⁰ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 15/303.

Sonuç

Görebildiğimiz kadarıyla İbn Arabî büyük oranda Ehl-i sünnet düşüncesine bağlı kalarak hükümleri Şâri' ile irtibatlı şekilde ele alır ve onları; farz, mendûp, mubâh, mekrûh ve harâm diye beşe ayırır. O mubâhı şer'î bir hüküm olarak değerlendirse de ibâha-i asliyyeye geniş bir alan açar. Bazı açıklamalarına göre bu kapsama girenleri meskût anı olarak değerlendirir şer'î hüküm olarak görmediği anlaşılabilir da diğer bazı açıklamalarında her hükmü şer'î gördüğüne dair işaretler söz konusudur. Ayrıca o tek-lifin düşmesi veya olmaması şeklinde bir düşünceye sahip değildir. Ona göre fıkhî tek-lifin düştüğü durumlar olarak ifade edilen hallerde dahi onların Şâri'in hitabına muhatap olduklarını, fakat onlara farklı bir hüküm verildiğini belirtir. Ayrıca o, tahlîl ve tahrîm yetkisinin kime ait olduğunu ele alırken Allah ve peygamberlerin böyle bir yetkiye sahip olduğunu, idarecilerin ise ancak mubâh sahasında böyle bir yetkiyi kullanabileceğini ve bu durumda onlara itaat edilmesi gerektiğini savunur. Sonuç olarak İbn Arabî'nin hüküm teorisinde Ehl-i sünnet düşüncesine paralel bir düşünceye sahip olduğu, ibâha-i asliyye prensibine geniş alan açması açısından Ehl-i hadîs ve Zâhirîlere daha yakın bir tutum sergilediği söylenebilir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Âmidî, Seyfuddîn. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. thk. Abdurrezzâk Affî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- Baktı, A. Selman. *Hanbelî Fıkıh Geleneğinde İbâha-i Asliyye Prensibi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Balcı, Ali Osman. "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Zâhirîliği". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/2 (2024), 702-721.
- Basrî, Ebu'l-Huseyn. *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982.
- Bedrî, Mahmûd Fârûk. *Fıkhü's-Şeyh İbn Arabî fî'l-İbâdât ve Menhecuh fi'l-İstinbât fî Kitâbihi'l-Fütûhâtî'l-Mekkiyye*. Irak: Câmiatu Bağdâd, 2005.

- Bekdemir, Sezai. “Fıkıh Usûlünde Hüküm Teorisi ve Hükümün Kadîm-Hâdis Oluşu Meselesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/75 (2020), 810-821.
- Cüveynî, Ebu’l-Meâlî. *el-Varakât*. thk. Abdullatîf Muhammed. b.y.: y.y., ts.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *Böyle Buyurdu İbn Arabî*. çev. Numan Konaklı. İstanbul: Mana Yayınları, 2022.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-Menhûl*. Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Muâsır, 1998.
- Gurâb, M. Mahmud. *el-Fıkhu ‘inde’ş-Şeyhi’l-Ekber Muhyiddîn İbni’l-Arabî*. y.y.: Matbaatu Nadr, 1993.
- Hısni, Takiyyuddîn. *el-Kavâ’id*. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1997.
- İbn Arabî, M. *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007-2012.
- İbn Arabî, M. *Risâle fî Usûli’l-fikh (Mecmû’r-Resâil fî Usûli’l-fikh içinde)*. Beyrut: el-Matbaatu’l-Ehliyye, 1324/1906.
- İsnevî, Cemâluddîn. *Nihâyetü’s-Sûl*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999.
- Koçinkağ, Mansur. *Mütekellim Yöntemi İslam Hukuk Metodolojisi (Beyzâvî Örneği)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Kösen, Cumali - Koçinkağ, Mansur. *İlâhî İlmin Mahiyeti ve Ma’lumla İlişkisi*. Bursa: Emin Yayınları, 2022.
- Makdisî, İbn Kudâme. *Ravzatu’n-Nâzir ve Cünnetü’l-Münâzir*. b.y.: Müessesetü’r-Reyyân, 2002.
- Murâd b. Ferdiyye - Alî Mahdâdî. “et-Tecdîdü’l-Fikhî ‘İnde’s-Sûfiyye (Muhyiddîn İbn Arabî fi’l-Fütûhâtü’l-Mekkiyye Enmûzecen)”. *Mecelletü’l-Lügati’l-Arabiyye* 24/1 (2022), 207-224.
- Okur, Kâşif H. “Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin Kıyâs ve İstihsâna Yaklaşımı”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/1 (2007), 213-246.
- Râzî, Fahreddîn. *el-Mahsûl*. thk. Tâhâ Câbir. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1997.
- Sübkî, Tâceddîn. *Râfi’u’l-Hâcib ‘an Muhtasari İbni’l-Hâcib*. Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1999.
- Şavluk, Hikmet. *Fıkıh Kelam İlişkisi Bağlamında İbâha Kavramının Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Şîrâzî, Ebû İshak. *et-Tabsira fî Usûli’l-Fikh*. thk. M. Hasan Hayto. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1403.
- Taşkın, Bilal. *Kelâmcılar ile Usulcülere Göre Hüsün-Kubuh Meselesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Teftâzânî, Sa’duddîn. *Şerhu’t-Telvîh fî Şerhi’t-Tavdîh*. Mısır: Mektebetu Sabîh, ts.
- Yurdağür, Metin. “Fetret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/475-480. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Zerkeşî, Bedreddîn. *el-Mensûr fî’l-Kavâ’idi’l-Fikhiyye*. Kuveyt: Vizâratü’l-Evkâfi’l-Kuveytiyye, 1985.